

Міністерство освіти, науки, молоді та спорту України
Рівненська Мала академія наук учнівської молоді

Відділення: філологія та
мистецтвознавство
Секція: світова література
Назва базової дисципліни: світова
література

*Українське Полісся в
житті
Юзефа Крашевського*

Автор:

учениця 10 – А класу
Городецького НВК
«ЗОШ I – III ст. – ДНЗ»
Володимирецького району
Рівненської області
Голуб Юлія Михайлівна

Науковий керівник:

завідувач Поліського літературного
музею Городецького НВК
«ЗОШ I – III ст. – ДНЗ»
Кривко Любов Петрівна

Володимирець – 2012

ЗМІСТ

Вступ

РОЗДІЛ I. Життєпис Юзефа Крашевського

Висновки до розділу I.

РОЗДІЛ II. Українське Полісся – один із чинників становлення Крашевського як письменника

2.1 Формування реалістичної манери письма

2.2. Цикл «народних романів»

Висновки до розділу II

РОЗДІЛ III. «Уляна» – повість із життя Полісся

3.1 Сюжетна лінія повісті

3.2. Своєрідність художніх образів «Уляни»

Висновки до розділу III

РОЗДІЛ IV. Роль Крашевського в розвитку української культури.

Висновки до розділу IV

Висновки

Список використаних джерел

Додатки

Вступ

Одними із найбільш давніх, а разом із тим найінтенсивніших відносин України з іншими державами є польсько-українські, і не лише історичні, а й літературні та культурні відносини. Відомий польський літератор Ярослав Івашкевич свого часу писав: «Шляхи наших двох народів у ході історії драматично спліталися, не раз криваво і завжди значимо. Нас єднала то любов, то ненависть, – ми ніколи не були байдужі один до одного» (Івашкевич, с. 160). Такий висновок не скидається на звичайне умоглядне спостереження, це історичний досвід, сконструйований на подіях минулого та життя наших предків.

Так уже склалося, що найінтенсивнішим, а відтак найпліднішим етапом польсько-української культурної взаємодії виявилася епоха романтизму, тобто період 1820 – 1850-х років. Власне тоді відбувалося «відкриття» України як найвдячнішого об'єкта художнього відтворення [1, с. 80]. Для зарубіжних митців українські землі були справжнім оазисом всього поетичного, не зіпсованого цивілізацією, де могла розгулятися стиснена суспільними канонами душа письменника. Їх притягувало козацьке минуле, багата історія, неординарні історичні постаті, часто дивакуваті зі сторони їхніх дій, але все таки герої, неатрофовані традиції простого люду. В цей час у польській літературі з'являється таке явище як українська школа. Письменники, які в неї входили, з погляду естетики романтизму, розробили макет так званої України-раю, де, як писав Євген Маланюк, «тихі води і зорі рясні, де вічно співає соловейко, без перерви квітнуть вишневі сади [...], і в затишку мальовничі козаченки невтомно кохають так само мальовничих дівчат» [1, с.80]. Такий погляд на нашу землю призвів до того переверненого погляду на Україну, яке потім спричинило непорозуміння і розчарування, бо нафантазоване вщент розбивалося об грубу реальність [1, с. 81].

Одним із перших, хто торкнувся української тематики, як реального явища непереверненої дійсності в польській літературі був Юзеф Ігнаци

Крашевський. Саме він виступив з протестом проти сліпого опоетизування реалій, яке пізніше назвав «хворобою XIX століття», проти аномального романтизму, яке, в першу чергу, завдавало шкоди самій Україні. У своїх статтях він закликав брати за об'єкт художнього відтворення своє, власне, а якщо вже й зображувати реалії іншого краю, то тільки після безпосереднього контакту з ним. Такі відверто радикальні поради Крашевський мав повне право давати своїм колегам, адже сам він прожив на Україні понад 20 років (1837 – 1859), і про життя сусідів знав не з чуток, а з власних спостережень. Мабуть у цьому і є найбільша заслуга української історії, етнографії та краєзнавства перед Крашевським – скрупульозна достовірність фактів, важливість яких з плином років та століть що раз більше усвідомлюється.

Ім'я Юзефа Крашевського вписане у Книгу Гінеса, як своєрідний рекорд творчості – понад 600 томів. Свою частку сюди внесла й Україна, а саме Полісся і Волинь, про які письменник написав чимало наукових праць та повістей. Окремо з'явився цикл «народних романів», головним героєм якого був український селянин. Це такі твори як: «Остап Бондарчук», «Уляна», «Хата за селом», «Історія Савки», «Ярина», «Ярмола», «Історія кілка в плоті», «Будник», «Печера ладу» та інші. Саме цей цикл приніс Крашевському найбільше визнання, що говорить про значну роль, яку відіграла наша земля, а саме Полісся, у житті і творчості письменника.

Актуальність дослідження зумовлена важливим значенням творчості Ю. Крашевського для української історії, етнографії та краєзнавства, а також її впливом на подальше формування української літератури початку XX століття.

Метою наукового дослідження є прослідкувати роль Українського Полісся в житті і творчості Ю. Крашевського.

Мета дослідження передбачає розв'язання таких **завдань**:

- дослідити період перебування Крашевського на Поліссі;
- з'ясувати основні фактори формування Крашевського як реаліста;
- на основі повісті «Уляна» проаналізувати типового героя циклу творів на селянську тематику;

- з'ясувати місце творчої та наукової спадщини Крашевського в українській етнографії, історії, краєзнавстві.

Об'єктом дослідження є творча спадщина Ю. Крашевського.

Предметом дослідження є вплив Українського Полісся на творчу манеру письма Крашевського.

Методи дослідження:

- аналіз;
- синтез;
- узагальнення;
- спостереження.
- елементи індукції та дедукції.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що вперше увага акцентується на факторах, які формували Крашевського як письменника, а також на значенні творчої спадщини письменника для України.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаної літератури (12 позицій), списку першоджерел (13 позицій), та додатка.

РОЗДІЛ І. ЖИТТЄПИС ЮЗЕФА КРАШЕВСЬКОГО

*Праця – це ліки на хворобу життя,
я завжди це кажу.*

З листа до Теофіля Ленартовича

Крашевський народився у 1812 році у Варшаві в родині Яна та Зофії Крашевських. Родина мешкала на Гродненщині, поблизу Пружан у своєму маєтку Довха. Йозеф Ігнацій був найстаршим з п'яти дітей в родині. Крашевський виховувався в Романові, під опікою бабці Софії Мальської. Вініс звідти перше зацікавлення культурою і літературою, вперше проявив немалий інтерес до мистецтва, який згодом розвине під впливом свого хорошого товариша Антонія Урбановського.

У вересні 1829 року почав навчання на медичному відділенні Віленського університету, незабаром перейшов на літературний. Під псевдонімом Клеофаса Фаунда Пастернака видавав перші друковані твори в петербурзькому «Баламуте». Брав активну участь у студентському житті, та антиурядових гуртках. 3 грудня 1830 разом з групою молоді був заарештований за участь у повстанні. Перебування у в'язниці (потім у тюремній лікарні) тривало до березня 1832. Згодом Крашевського було вислано до Вільна під нагляд поліції. Від призиву до армії і відправки на Кавказ його врятувало заступництво тітки і генерал-губернатора. Пізніше Крашевський стверджував, що спочатку загрожував йому смертний вирок. Цей період життя сформував ставлення Крашевського до збройної боротьби і повстання — ставився до них з розумінням, але й з нехиттю і невірою в можливість перемоги.

У липні 1833 року Крашевського було звільнено з-під поліційного нагляду і дозволено виїзд з Вільна. Але вдома його чекає конфлікт, домашній. Батько забороняє йому займатися літературою, і Юзефу приходится зовнішнє змиритися із цим. Він перетворюється в добропорядного господаря, переїжджає на Україну, де, у селі Городець в 1838 році, одружується із Софією Вороничівною – племінницею господарів Урбановських, у яких Крашевський

довгий час проживав. Тут, на Волині і Поліссі, сховавшись від батьківських очей, Юзеф Крашевський з головою поринає у вир літератури, маючи перед очима тло для своїх творів – реальне життя поліських селян.

Початково він був господарем села Омельне (Луцького повіту), потім в 1840 купив село Городок біля Луцька. Там, окрім щоденних господарських занять, мусив провадити судовий процес про давнений борг, який висів на цьому селі. Садиба письменника збереглася до наших днів, згоріла вона під час війни у 1944 році. У 1848 Крашевський продав Городок, і вже у 1853 році, через господарські невдачі, а також через необхідність навчання чотирьох дітей Констанція, Яна, Францішека і Августа, переїхав до Житомира.

У 1856 році Крашевський став директором Житомирського театру. Не зважаючи на приналежність до шляхетського стану, Крашевський розумів суспільні проблеми і виступав проти існуючого на той час кріпосного права та панщини.

У 1858 році Юзеф Ігнацій Крашевський, остаточно розсварившись з місцевим дворянством, виїхав до Варшави. Але попри все письменник продовжував цікавитися справами у нашому краї, підтримував зв'язки із українськими дослідниками та письменниками.

Доля класика польської літератури стелилася нелегко, майже чверть віку на схилі свого життя Крашевський змушений був провести в еміграції в Дрездені.

У 1883 році Крашевського було арештовано в Берліні, за звинуваченням у державній зраді на користь Франції. Після процесу у Лейпцигу, його було засуджено на 3 роки в'язниці у Магдебургу. В зв'язку з хворобою легень у 1885 році Крашевського випустили на лікування. Деякий час Крашевський лікувався у Швейцарії, потім у Сан-Ремо. 19 березня 1887 року Крашевський помер у Женеві.

Висновки до розділу I

Юзеф Ігнаци Крашевський походив із заможної родини дрібних польських аристократів. Від своєї бабусі він із зацікавлення мистецтвом та літературою. Після трьох років перебування під наглядом поліції Крашевський переїжджає на Україну, де багато мандрує українським Поліссям, цікавиться історією цього краю, етнографією. Побував Крашевський у селах Городець, Омельне, Городок, Озеро, згодом оселився у Житомирі, через потребу освіти для своїх дітей. Тут прожив недовго, через постійні непорозуміння із місцевою владою із-за своїх переконань, Крашевський покидає місто і повертається до Польщі. Та він не розриває зв'язки із Україною, листується із багатьма українськими дослідниками та письменниками, цікавиться новинами із Полісся.

Вдома Крашевського постійно переслідують невдачі, політичні погляди письменника призводять до звинувачення в державній зраді та арешту. Помер Крашевський у Женеві в 1887 році.

РОЗДІЛ II.

УКРАЇНСЬКЕ ПОЛІСНЯ – ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ СТАНОВЛЕННЯ КРАШЕВСЬКОГО ЯК ПИСЬМЕННИКА

*З минушини що доброго – те збережімо,
що злого – стараймося забути.*
З листа до Пантелеймона Куліша

Юзеф Крашевський відносяться до числа тих зарубіжних письменників, які писали про Україну не із газетних статей та світських розмов, а безпосередньо знаючи її. І Крашевський не просто знав, а понад двадцять років (з 1837, за іншими джерелами з 1834 по 1859 рік) жив нею, переймався проблемами поневоленого селянства і важко переживав невдачі у спробах суспільних реформ на наших землях.

Та про заслуги Крашевського перед Україною ми поговоримо пізніше, більш актуальною зараз постає проблема формування Крашевського-письменника на українській території, а саме на Поліссі та Волині.

Біографічні дані різних дослідників творчості Крашевського називають різні дати першого візиту письменника на Україну, та достеменно відомо те, що на нашу землю він потрапив у зовсім юному віці, коли починали формуватися його світогляд та творчі орієнтири.

В село Городець (нині Володимирецького району) письменник потрапив 23-річним юнаком, через зв'язки друга його батька з Осової (Дубровицький район) [Крашевський у Гродці]. Життя в маєтку відомого бібліофіла та мистецтвознавця Антонія Урбановського заклало свій міцний камінь у фундаменті формування світогляду письменника. Про власника маєтку, який потім став добрим другом письменника, Крашевський писав у своїх «Спогадах з Волині, Полісся, Литви»: «Антоній Урбановський належав до тих рідкісних явищ суспільстві, яких більшість довколишнього люду не спроможна ні

зрозуміти, ні оцінити. [...] Півдня він віддавав гарячій молитві, а другу половину присвячував спілкуванню з улюбленими книгами та слуханню музики, яку надзвичайно любив, Гайдн, Моцарт, Бетховен були його улюбленими митцями».[Погорина с. 309]. Саме тут Крашевський знайшов джерело свого духовного оновлення. Він днями просиджував у величезній бібліотеці, про яку казав, що це «найперша річ, варта уваги» [Спогади з волині литви ПОГОРИНА .с. 310]. Тут Крашевський мав доступ до рідкісних рукописів, книг багатьма мовами, друкарських раритетів. Не оминув увагою Крашевський і вражаючу картинну галерею, де були оригінали робіт Леонардо да Вінчі 1495 року, Рафаеля, Рубенса. Почесним гостем він був і на мистецьких вечорах та балах, де збиралася знать з усіх усюд. В такій атмосфері Крашевський все більше захоплювався мистецтвом, міцнішали його світоглядні переконання, твердіше перо письменника писало у потрібному руслі. Він багато працював, поповнював свої знання, розвивав практичні навички. [Ошуркевич, с. 5].

Немале значення для письменника мала поліська природа, яку письменник використовував у своїй творчості не просто як тло для тих чи інших подій, а й як одного із головних героїв. Крашевський із захопленням писав у своїх спогадах: «Красива та країна. Не був Бог скупим до цього краю. Славні ріки, великі ліси, урожайні поля, камінь – маємо під руками все, що душа і тіло забажати можуть [...]. Край мальовничий і розмаїтий». [Погорина№ 4,5, с. 223]

2.1 Формування реалістичної манери письма

У себе на батьківщині Крашевський потрапляє під вплив романтизму, який саме набирив обертів під після «відкриття» України як об'єкта художнього відтворення [1, с. 80]. Та особливості його природи відштовхували романтичний спосіб змалювання дійсності, письменник схилився більше до реального, неприкритого світу, та в літературних колах Польщі Крашевський не знаходив прибічників реалізму, що, можливо, і було причиною того, що перші його твори не мали великого успіху.

Крашевський часто бував серед простого люду, вивчаючи умови його життя, побут, традиції. Та, на відміну від польських колег письменників, він добре бачив справжню картину того «раю». Так в повісті «Історія Савки» Крашевський зазначає: «...на цій землі, де на панщину гонять від неділі до неділі, де здирають останній гріш за подушне й оренду, – і, на додаток до всього, мов на сміх, запевняють хлопів, що їм добре живеться і вони мусять бути задоволені» [Історія Савки]. В міру своїх можливостей він намагався сприяти покращенню ситуації на селі, але всюди натикався на відверту ворожість консервативно налаштованих кіл, державних установ і навіть урядів [1, с. 89].

У такій ситуації Крашевський знаходив відраду в літературі. За період проживання на Поліссі та Волині, з-під його пера вийшли такі шедеври літератури як «Ярмола», «Історія кілка в плоті», «Історія Савки», «Уляна», «Остап Бондарчук», «Хата за селом» та ін. Пізніше письменник згадуватиме, що «брав факти безпосередньо з життя», він залюбки подорожував, здебільшого кінно, хоча не цурався і довгих піших маршрутів. Як водилося в той час відвідував контрактів ярмарки, де й спізнався із більшістю проблем кріпаків, ремісників, орендарів, шинкарів, управителів, а відтак проникся довірою й повагою до «маленької» чи, згідно з польським окресленням, «сірої» людини, на плечах якої трималася ця піраміда, й вона стала чоловою постаттю його суспільно-побутових романів [1, с. 85]. Цикл «народних романів» приніс письменникові заслужене визнання, а згодом і славу. Він став переломним періодом у польському письменстві, такою собі антиромантичною зміною орієнтацій, неординарним явищем тих років. До того в польській літературі не було таких яскравих селянських постатей, яких за способом окреслення і подання читачам можна було ставити у один ряд із героями історичних романів.

Центральною проблемою вище згаданого циклу є злиденне життя селянина, кріпосницька дійсність з такими антагоністичними її субстанціями, як панський двір і мужицька хата, головними їхніми героями є кріпосні селяни і поміщики» [1, с. 85]. Крашевський свідомо протиставляє модній салонній

літературі відверту прозу, буття, вбачаючи в ній найвагоміший об'єкт художнього відтворення. Його героїні не вишукані дами, а звичайні жінки із порепаними долонями, у сірому, неприглядному одязі, чоловіки не світські джентльмени, а надірвані непосильною працею люди, і діти, передчасно дорослі, бо вже з п'яти – шести років несуть на плечах тягар домашніх клопотів. Та попри все – це живі постаті, недомисленні, не вигадані, з плоті й крові, з якими Крашевський сам спілкувався упродовж всього двадцятирічного перебування на Україні.

За словами деяких дослідників (А. Ліпатова, В. Василенко), саме у відображенні внутрішнього світу героїв можна побачити залишки романтизму в манері письма Крашевського, в той час, коли у зображенні подій минулого, письменник постає невинним реалістом.

Та не лише життя і побут селян були тлом для написання творів, Крашевський захоплювався нашим фольклором, історією, неодноразово використовуючи знання з цих галузей у своїй творчості. Про фольклор письменник говорив: «Що на Поліссі народні пісні чудові в самій навіть мелодії, цьому ніхто, хто їх слухав, не заперечить. Часто, почувши, як пастушок співав їх оддалік чистим голосом, я зупинявся, щоб його послухати, тому що було щось чарівне в тому співі. Потім пісня кінчалася, а слух ще довго прагнув її повторення, та жоден інструмент не міг її відтворити. Потрібні для цього уста пастушка, присутність гаю, стада і вечора»

Перебуваючи на Україні, Крашевський збирав усе, що являло інтерес для вивчення героїчного минулого Волині та Полісся. Свої історичні напрацювання він друкував у журналі «Атенеум», редактором якої був, та в ряді інших видань.

Таким чином, володіючи зазначеними вище фактами, можна стверджувати, що саме Полісся і Волинь стали важливими факторами формування Крашевського як реаліста.

2.2. Цикл «народних романів»

Заглиблення в життя народу, численні мандрівки Поліссям сприяли формуванню естетичних, зокрема художніх смаків Ю. Крашевського. Повісті Крашевського, головним героєм яких є український або білоруський селянин, стали найпопулярнішими творами письменника [Ярмола, с. 104]. Знання побуту, людських інтересів дало йому можливість створити низку глибоко реалістичних повістей, які принесли йому славу в Польщі та на Україні. Деякі із них ми коротко розглянемо.

«Остап Бондарчук» (1847). В основу повісті покладено події року 1812, тобто невдалий похід Наполеона на Росію. По собі наполеонівські війська, які проходили і територією Волині й Полісся залишали жахливі сліди. Люди кидали свої домівки і втікали у ліси, шукаючи серед могутніх дубів собі прихистку. Після повернення до своїх володінь пан Мжозовський та його дружина Анна, з чистого листка розпочинають своє господарювання на розграбованій землі, не маючи ні гроша за душею, оскільки, втікаючи, не забрали з собою нічого. Роблячи обхід своїх маєтків, пан з дружиною зустрічають малого хлопчика, сироту Остапа, який в розмові з ними розповідає, що бачив куди була закопана скриня зі скарбами, клейнодами та цінними паперами. Цим він рятує маєток від загибелі. В знак вдячності Анна забирає його до себе на виховання. Так Остап отримує шанс стати інтелігентом – вивчитися на лікаря у Варшаві. Та це не приносить йому щастя, Остап весь час відчуває себе чужим, жаданого переродження в інтелігента не відбулося, і хлопець повертається додому, аби знову оселитися в рідному селі.

Повість «Остап Бондарчук» зацікавила читача динамічним сюжетом, «однак не набула такої широкої популярності серед читацьких та літературних кіл як його [Крашевського] «Уляна» [Остап Бондарчук. с. 3].

«Історія кілка в плоті» (1860). Дія повісті відбувається на волинському Поліссі (за словами автора). Письменник знову звертається до тяжкої долі кріпаків. Він створює образ талановитого музиканта Захара Пакули, якого «освічена» панівна верхівка вважає несповна розуму. Він втікає від солдатчини,

і блукає селами бродячим музикантом. Потім служить у поміщицькому домі, де закохується у доньку поміщика. Та це кохання нерівне, і доля знову показує Захару його нижчість перед цим світом, і розлучає їх. Без коханої Захар сходить з розуму.

Це твір про змарновані можливості обдарованої людини, чия неласкава доля ілюструється тут розповіддю про молодого дубка, який так і не дав порослі, бо його зламали, щоб зробити кілок в плоті. В особі Захара помер, так і не народившись талановитий скрипаль.

Одним із найвідоміших творів Крашевського на селянську тематику є повість **«Хата за селом» (1854)**. Сам письменник писав, що «створив цю повість з мазанки на роздоріжжі, за селом, позолоченої останніми променями сонця» [Хата за селом, с. 5]. На основі цього твору свого часу М. Старицький написав популярну на Україні п'єсу «Циганка Аза».

Повість здобула загальноєвропейське визнання та велику популярність. Це пояснюється не тільки своєрідною ідейно-композиційною екзотикою твору. Це чи не найдокладніший довідник людського буття, його сенсу, цінностей. Ю. Крашевський не просто зображує життя волинських селян, включаючи в тексти елементи матеріальної і духовної культури, а й наголошує на потребі вивчення українського селянства. У передмові до повісті «Хата за селом» Ю. Крашевський підкреслював, що твір його ґрунтуються «на образах з натури, на живих матеріалах народного побуту» [Хата за селом передмова].

Селянська громада, яка в основному веде напівголодне, жалюгідне існування, вороже ставиться до циган. Причина жорсткості, з якою ставилося село до цигана Тумрія і його родини, криється передусім в соціальних відносинах, що нівечать людську душу. «Нема на світі сердець кращих і добріших понад серця нашого народу, – писав у одному із листів Крашевський – але часто їх роблять черствими злидні, замикає їх власний голод і спрага» [Праця – се необхідна умова життя, с. 143].

Головним персонажем повісті, на якому майже не наголошує драматург, є вимурувана циганом простенька хата, яка є символічним антагоністичним

уособленням важкої людської праці, долі, злиднів та сімейного щастя, спокою, затишку.

Сюжетною лінією повісті є заборонене кохання циганського хлопця Тумрія до простої дівчини Мотрі. Зіткнення циганської стихії, романтичних дітей природи з селянським середовищем призводить до фатальних наслідків. Палка любов молодого цигана до української дівчини, у якій теж християнська кров змішувалась з циганською (батько її був циганом, якого виховували селяни), здатна подолати всі перешкоди на своєму шляху. Кохання ця перетворює вічного кочівника на постійного мешканця села, пробуджує нечувану винахідливість та працьовитість. Надлюдськими зусиллями прагне Тумрій відстояти своє право на спокійне життя й працю. Але це йому не вдається – сільська громада через передсмертні прокляття батька дівчини відштовхує їх від себе, прирікає на цілковиту самотність. Втративши надію стати ковалем, а разом із тим віру в свої сили, Тумрій вкорочує собі віку.

Дружина цигана, Мотря, незважаючи на моральний устрій тогочасного українського села, на прокляття всієї родини: батька, братів, а разом з ними і сільської громади, залишає батьківську оселю, сподіваючись на довге та щасливе життя зі своїм коханим. Та швидкі щасливі мрії розвіялися, бідолашна жінка сумує за колишнім життям, але теперішній її шлях немає вороття. Мотря, проживши кілька страшних років в збудованій чоловіком хатинці коло цвинтаря, помирає, залишивши дванадцятирічну доньку.

Здавалося б, нічого доброго не може сподіватися від своєї долі циганська дитина, маленька Марися – на неї майже механічно мали перенестися неприязнь і байдужість, виявлені свого часу до її батьків. Але все склалося інакше завдяки самій Марисі, тим рисам її вдачі, які зламали багаторічний впертий опір села.

Доля Марисі допомогла розкрити і наочно продемонструвати всі найкращі риси простого селянського люду, а саме: благородство, моральну чистоту, чесність, любов до рідного дому, працьовитість, сильну волю й почуття власної гідності. Проживши у страшених злиднях, ця дитина не втратила сили, її надія,

сподівання перемогли все; і за всі свої страждання вона отримала велику винагороду – власне щастя.

«Хата за селом» Крашевського – високоморальний твір, який має не тільки величезне культурне значення, а й історичну та пізнавальну цінність, «в ньому розкрито кращі риси українського селянства: благородство, моральну чистоту, чесність, любов до рідної домівки, працьовитість, сильну волю. [Надія Любецька, с. 223]

Висновки до розділу II

Перебування Крашевського на Україні припадає якраз на період становлення його як письменника. Це дає змогу говорити про те, що основні риси творчої манери та тематики Крашевського формувалися саме на Волині та Поліссі, зокрема його реалістичні погляди на літературу і об'єкт її художнього відображення. Різниця між Крашевським та іншими польськими письменниками, які писали про Україну полягає в тому, що Крашевський творив безпосередньо спізнавшись із селянами. Він досконало вивчив побут, традиції, звичаї селян, і, найважливіше, їхнє тогочасне суспільне становище, яке врешті й лягло в основу більшості його романів і повістей на селянську тематику. Таким чином Крашевський розвивався як реаліст, беручи з життя безпосередньо те, що було насправді, а не предмет вигадок або світських розмов.

Як результат на світ з'явилися твори, які й склали цикл «народних романів»: «Ярмола», «Історія кілка в плоті», «Історія Савки», «Уляна», «Остап Бондарчук», «Хата за селом» та ін. Центральною проблемою вище згаданого циклу є злиденне життя селянина та кріпосницька дійсність.

Та не лише життя і побут селян були тлом для написання творів, Крашевський захоплювався нашим фольклором, історією, неодноразово використовуючи знання з цих галузей у своїй творчості.

РОЗДІЛ ІІІ. «УЛЯНА» – ПОВІСТЬ З ЖИТТЯ ПОЛІССЯ

«...Якщо є на світі тихий край, край лагідний, то це наше Полісся»
Рядки з повісті «Уляна»

Саме після виходу повісті у 1843 в широкий світ, про Крашевського заговорили, як про видатного знавця поліської душі. Мова не йдеться про якісь глибокі психологічні розвідки, навпаки, ви тут їх заледве знайдете, бо вони майстерно завуальовані у сюжетній колізії повісті і вчинках героїв. Тут слід говорити про сам вибір персонажів і наділення їх справжніми рисами поліщуків, із релігійними та суспільними впливами на особистість. Якраз це у Крашевського виходило на відмінно.

У передмові до повісті автор записав «...a historia Ulany jest prawdziwą»* [Уляна, с. 2]. І справді, Крашевський записав історію, яка мала місце у реальному житті. За словами письменника була така жінка Уляна, і молодий пан Б., який у повісті носить ім'я Тадеуш, і село Озеро десь в глибині Полісся. «За тих часів Полісся було дуже поетичним краєм легенд і повістей.» – Говорить Крашевський, край, який допоміг створити один із шедеврів світової літератури на селянську тематику.

3.1. Сюжетна лінія повісті

Дія повісті відбувається у одному із сіл Волинського Полісся. Насамперед цінним є докладний опис села « Подивишся над тим озером, що тихо і спокійно лежало біля ніг пригірка, на якому стояв маєток пана, і розумієш, що це є одне із найгарніших сіл волинського Полісся. Якщо зійти з того пагорба, по якому в'ється дорога, то побачиш розсипане над берегом озера село, [...] і трикупольну церкву, яка оглядає околиці. Дорога іде спадисто, понад озером аж до корчми, яка розпочинала село.» Та побуту людей: «Заболочені за звичаєм сіни, де свині місять багнюку, захарашені граблями, заготовленою на зиму лучиною, драбинами, уламками старих сох і борін; із сіней – вхід до однієї-єдиної кімнати з піччю і лавами довкола, темної, тісної, димної, без підлоги.

Посередині стіл, діжа-годувальниця, в кутку на лаві під святим образом часом ще дитяча колиска і ткацький верстат. Нічого зайвого, нічого

* «... історія Уляни є реальною» (поль.).

поза найпершими життєвими потребами, жодної пам'ятної речі, жодного почуття, зв'язаного з предметом, тут ти не знайдеш. Це ще стан напівдикого люду...». І на фоні вражаючої картини злиденного життя – трагічна історія поліської жінки-кріпачки Уляни.

Про зовнішність Уляни ми дізнаємося із вражень пана Тадеуша, після першої зустрічі в полі: «...який прекрасний цвіт серед бур'янів, цвіт, який серед наших оранжерейних квітів був би найкращим». Для нього вона не схожа на всіх інших, і дивує вже те, як серед такої злиденності і безликості зросла така дівчина, краса якої тільки для палаців. +

Несподівано для себе Тадеуш закохується в Уляну, вже заміжню матір двох дітей. Та це не спиняє його, маючи всі повноваження, пан відсилає чоловіка Уляни Оксена в Бердичів, і тим самим звільняє собі шлях до жінки.

Уляна противиться таким залицянням, намагається уникати пана, та сама доля зводить їх то в лісі, то полі чи серед вулиці. Палкі слова кохання та обіцянки пізнати панське, справжнє почуття, якого Уляна ніколи не мала, протоптують дорогу до серця жінки. Забувши про всі перестороги та пересуди людей, вона кидається з головою у вир казкового, як їй здавалося, кохання. Не спиняє її і повернення чоловіка, його погрози та побиття. Наче під чарами Уляна щоразу повертається в обійми Тадеуша.

Із самого початку такий нерівний зв'язок приречений на трагічну розв'язку. Бажаючи відомстити панові, Оксен підпалює його палац. Після жахливої пожежі Тадеуш знемагає. Весь цей час Уляна не відходить від ліжка хворого. Для передачі глибини кохання і відданості жінки автор використовує прийом співставлення: «В ногах його лежав вірний пес, сиділа бідна Уляна. Обоє заглядали йому в очі – очі, які дивилися будь-куди, та не на них». В цей час вони дізнаються про смерть Оксена, який помер не то від зілля, якого ж сам

попросив у знахарки, не то від страху перед карою, яку понесе. Тадеуш не бачить в Улянї ані жалю за чоловіком, ані мук совісті, і це вражає його найбільше. Він уникає жінки, розуміючи, що зробив велику помилку, та не знаходить в собі сил сказати їй про це. Разом зі своїм університетським другом Тадеуш залишає село. Через деякий час він повертається до маєтку із новою дружиною. Уляна, розуміючи, що втратила все на цьому світі, закінчує життя самогубством.

3.2. Своєрідність художніх образів «Уляни»

Описуючи життя українських селян, Крашевський аж ніяк не користувався прийомом суб'єктивізму. Не зважаючи на своє національне коріння, письменник толерантно ставився до українців, і навпаки – засуджував панівну польську верхівку. Його творам не властиве замовчування дійсності, він відверто змальовував картини із життя, навіть, коли справа торкалася політики. Це можна і сказати про зображення героїв його творів. Вони постають перед нами такими, якими є у реальності, із усіма вадами і достоїнствами, не зважаючи на те, хто вони за національною приналежністю.

З першого погляду, типовим є образ головної героїні Уляни, однак при детальнішому дослідженні з'ясовується вся його багатогранність. На початку твору ми зустрічаємо заміжню жінку, матір двох дітей, для якої сім'я є найголовнішим рушієм у житті, жінку, яка свято береже моральні устава, переступити які є страшним гріхом: «Коли хто кому присягав у церкві, а священик благословляв, біля вівтаря проводив, і хто разом хрест цілував і пив з одної чаші – о! недобре це порушити присягу – погано це скінчиться!» В такому випадку, що змушує Уляну переступити через мораль і святість сім'ї? Крашевський відповідає на це – жага до кохання. Уляна не встояла перед тим невіданим панським коханням, про яке в неї склалося уявлення із розмов на панському дворі: «О! Чула я про нього [...], бігаючи в дворі, не раз чула як говорили, і бачила, як кохали по-панськи! О! Це не так як ми! Кохання панське дуже гарне!..». Бажаючи пізнати це почуття, Уляна змінюється на очах. Для

читача ці зміни стають аж занадто непередбачуваними, немає перехідного етапу від колишньої вірної дружини до панської коханки, перед очима одразу постає чужа героїня, до якої уже немає симпатії. Насамперед це викликано тим, що у творі Уляна майже не згадує своїх дітей, вони стають для неї лише мимовільним спогадом: «Раніше діти були моїм скарбом, а зараз тільки їх побачу, то думаю, краще б вони були чужими. Бідні діти, вже для вас і матері не стало, ви за життя сироти». Не спиняє жінку і чоловік, його погрози вбити її. Він вражено розуміє, що вже не має влади над Уляною: «Оксен був здивований її сміливістю, він сам не розумів, що робити». Що вже говорити, що плітки, які заснували село мов павутиння, аж ніяк не впливали на закохану жінку. Ставлення Крашевського до героїні у творі проявляється досить скупко, він не засуджує її і не оправдовує, швидше тут можна побачити жаль до трагічної долі жінки, яка звела зі світу себе і свого чоловіка лише за мить панського кохання: «О! прекрасна любов панська, але чомусь минає вона так блискавично, а опісля так важко жити», – говорить письменник.

Порівняно із образом Уляни, образ Тадеуша розкритий не стільки через вчинки, скільки через детальний опис внутрішнього світу персонажа. Про те, що він закоханий, про його плани на майбутнє та розчарування в Улянї ми бачимо із його думок, тому й еволюція від закоханого чоловіка до егоїстичного пана чітко проглядається упродовж всього твору. Крашевський не оправдовує вчинків свого героя, адже Тадеуш розуміє, що це кохання тимчасове, та все одно не спиняє Уляну в час, коли вона відмовляється від дітей, сім'ї. Але талант Крашевського і в тому, що він не дозволяє читачеві однозначно визначитися зі своїми симпатіями. Ще на початку ми насторожено спостерігаємо за залицяннями пана, знаючи, чим все це скінчиться, потім проймаємося довірою до щирих слів кохання, і, зрештою, обвинувачуємо егоїстичного чоловіка у загибелі не лише Уляни, а всієї її сім'ї.

Таким чином Крашевський створив не просто художній твір про життя селян Полісся, а майстерно розробив захоплюючу сюжетну колізію та систему образів, не притаманну попередникам письменника.

Висновки до розділу III

Повість «Уляна» (1843 р.) подарувала Крашевському славу реаліста, прославила його не тільки у мистецьких колах Польщі, а й за її межами. Вона заслуговує особливої уваги з-поміж інших творів Крашевського на селянську тематику. В основі її реальна історія про трагічне кохання поліської жінки Уляни до пана Тадеуша. Із самого початку такий зв'язок приречений на трагічну розв'язку, однак це не спиняє молоду Уляну, з огляду на її бажання відчувати справжнє панське кохання, і Тадеуша, з огляду на його вседозволеність та панський егоїзм.

Крашевський акцентує свою увагу на своєрідності поліської душі, її довірливості, пристаєтності, небажанню коритися суспільним, людським законам, відданості коханій людині тощо. Письменник не розглядає поліщука з точки зору загальноприйнятого у Польщі уявлення про українця, він вимальовує свої, реальні образи, яким притаманні не вигадані риси характеру.

РОЗДІЛ IV.

РОЛЬ КРАШЕВСЬКОГО В РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Свій слід Юзеф Крашевський залишив не тільки у літературі, він був талановитим і в краєзнавстві, етнографії, історії, його праці й досі відіграють чималу роль у вивченні життя та побуту поліщуків ХІХ століття.

З великим ентузіазмом Крашевський збирав документи, джерела до вивчення історії волинських та поліських земель – стародруки, рукописи, пам'ятки матеріальної культури, твори мистецтва. Переписував матеріали, що його цікавили, знайомився з фондами бібліотек князів та магнатів, вивчав стародавні акти, архівні документи. Крашевського цікавило все – історія краю, його культура, звичаї, архітектура, географія, корисні копалини, заняття жителів і багато іншого [любецька погорить, с. 224].

Спостереження Крашевського, вивчення архівів, знайомства з відомими сучасниками знайшли відображення у книзі «Спогади з Волині, Полісся і Литви», яка була видана у Вільні в 1840 році.

Юзеф Крашевський залишив нам не тільки спорадичні спогади про наш край. В його велетенському доробку знаходимо також ґрунтовні документальні твори народознавчого характеру, які написано з такою глибиною проникнення в місцевий матеріал, що вони, по суті справи, становлять етнографічні дослідження, не випадково на них віддавна посилаються науковці [1, с. 93].

Як краєзнавець, Крашевський демонструє нам неабиякі історичні знання про описувані ним землі й вправне письменницьке поєднання екскурсів у працях з актуальним станом побаченого і відтвореного. Саме завдяки цьому польському класикові ми маємо чудові описи міст Дубна, Острога, Луцька, Степаня, Славути та великої кількості сіл Волині та Полісся. Описи Крашевського привертають увагу вже й тому, що позбавлені сухості, це вдале поєднання документальної роботи і літературного твору, через те й захоплюють широке коло читачів.

Спробував себе Крашевський і в ролі фольклориста. Мандруючи нашими краями, письменник записував почуті пісні, приказки – одним словом усю усну творчість українців. Про пісні Крашевський писав: «Що вже на Поліссі народні пісні чудові в самій навіть мелодії, цьому ніхто, хто їх слухав не заперечить»[Спогади з Волині с.Погоринь]

Не можна оминати і талант Крашевського-художника, який відіграв велику роль не лише для мистецтва, а й історії та архітектури, оскільки серед замальовок письменника зустрічаються картини тих природних та архітектурних реалій, описів про які майже немає (наприклад, маєток Антонія Урбановського в селі Городець тощо). Письменник робив зарисовки тих місць, де перебував. Відомі його твори живопису «Замок у Луцьку», «Хата на Волині», «Церква», «Придорожній хрест», «Острозький замок», «Замок у Клевані» та ін.

Альбоми Крашевського-художника свідчать про широке коло зацікавлень митця. Тематичний діапазон малюнків великий: ту і студії гіпсових моделей, і архітектурні мотиви, і пейзажні замальовки та портрети різних осіб.

Висновки до розділу IV

Юзеф Крашевський для України становить не пересічний інтерес, особливо як етнограф, краєзнавець, історик, фольклорист, живописець. По собі письменник залишив колосальні праці, якими до сих пір користуються українські вчені. Найбільш відомою є книга «Спогади з Волині, Полісся і Литви» (1840 р.), у якій письменник висвітлює свої спостереження та розвідки про життя та побут волинян і поліщуків, їхній одяг, ведення господарства, традиції тощо.

Засвідчив себе Крашевський і як історик, краєзнавець. Його праці характеризуються документальною точністю засвідчених фактів і, разом з тим, їх літературною обробкою.

Не можна оминати і талант Крашевського-художника, який відіграв велику роль не лише для мистецтва, а й історії та архітектури. Його роботи до сих пір слугують яскравими ілюстраціями до багатьох описаних ним фактів (побут і одяг селян, пейзажі, архітектурні пам'ятки тощо).

ВИСНОВКИ

Юзеф Ігнаци Крашевський – один із найбільш відомих класиків польської літератури ХІХ століття. В останні роки зросло зацікавлення цією постаттю і на Україні. Насамперед це пов'язано із майже 20-річним перебуванням письменника на Волині та Поліссі.

Юзеф Крашевський походив із заможної родини дрібних польських аристократів. Після трьох років перебування під наглядом поліції Крашевський переїжджає на Україну, де мандрує українським Поліссям та Волинню, цікавиться історією краю, етнографією. Побував Крашевський у селах Омельне, Городок, Озеро, згодом оселився у Житомирі, через потребу освіти для своїх дітей. Часто відвідував село Городець, де гостював у Антонія Урбановського. Життя в маєтку відомого бібліофіла та мистецтвознавця заклало свій міцний камінь у фундаменті формування світогляду письменника.

Подорожі Поліссям відкрили для Крашевського не завуальовану Україну, без романтичності, яку пропагували польські письменники, попередники Крашевського. Злиденне життя та побут селян, постійні утиски з боку влади, повна безправність лягли в основу створення циклу «народних романів» («Ярмола», «Історія кілка в плоті», «Історія Савки», «Уляна», «Остап Бондарчук», «Хата за селом» та ін.) Для своїх творів письменник «брав факти безпосередньо з життя», що й визначило його долю як реаліста.

У 1843 році світ побачила повість «Уляна», яка принесла славу Крашевському як реалісту і безперечному знавцеві поліської душі. Ця повість яскраво вирізняється на фоні інших творів циклу «народних романів». Саме на основі «Уляни» можна схарактеризувати типового героя повістей Крашевського.

В основі твору лежить реальна історія про трагічне кохання поліської жінки до пана Тадеуша. Задля примарного кохання Уляна жертвує своєю сім'єю, залишає сиротами двох дітей і стає причиною загибелі чоловіка. Та ніщо не спиняє жінку, не говорячи вже про пересуди селян, вона безповоротно

кидається у вир почуттів. Кінцівка повісті трагічна: Тадеуш покидає Уляну, і через деякий час повертається до маєтку з іншою жінкою. Дізнавшись про зраду коханого, Уляна вчиняє самогубство. В образі Уляни Крашевський відображає особливості поліської душі, її пристрасність, довірливість, небажання коритися суспільним законам, відданість тощо. Подібні риси для героїв-поліщуків Крашевський використовуватиме і в інших творах на селянську тематику.

Юзеф Крашевський відіграв велику роль для української науки, зокрема етнографії, краєзнавства, історії. У його працях детально описаний побут селян, спосіб господарювання, описи сіл, історичні довідки, взяті безпосередньо з архівів, мають велике значення для вивчення життя Волині та Полісся у ХІХ столітті.

Отже, зв'язок Юзефа Крашевського із Україною був виграшним для обох сторін. Тут письменник віднайшов себе як реаліст, створив одні із найкращих своїх творів, які принесли беззаперечну славу, і разом з тим залишив для української науки безцінний матеріал, що до сих пір використовується вченими як авторитетне джерело.

Подальше вивчення творчості Юзефа Крашевського є актуальним не лише для науки, а й для покращення українсько-польських взаємин, які на початку нового тисячоліття перетворилися не одне із першочергових завдань.

Список використаних джерел

1. Василенко В. Пройти Україну...Юзеф Крашевський і польський образ нашого краю / В. Василенко // Пам'ять століть. – 2005. – № 6. – С. 79 – 97.
2. Демя'нчук Г. Ю. Крашевський у Городці / Г. Дем'янчук // Червоний прапор. – Рівне. 1985. – 20 с.
3. Крашевський Ю. І. Спогади з Волині, Полісся і Литви» / Ю. І. Крашевський // Погорина. – 2010.– № 12/13. – С. 307 – 326.
4. Любецька Н. Юзеф-Ігнацій Крашевський: подорож по волинських спогадах / Н. Любецька // Погорина. – 2008.– № 4/5. – С. 223 – 226.
5. Ошуркевич О. На мистецькій ниві /О. Ошуркевич // Радянська Волинь. – 1983. – № 10. – С. 5 – 6.
6. Пащук І. Співець волинської старовини / І. Пащук // Рідний край. – Гоща. – 2001. – 16 с.
7. Сафоник Ф. С. Літературна Володимиреччина / Ф. С. Сафоник. – Володимирець. – 2008. – 96 ст.
8. Kraszewski J. I. Chata za wsią / J. I. Kraszewski. – Krakow : Wydawnictwo literackie. – С. 3 – 5.
9. Kraszewski J. I. Historia kołka w płocie / J. I. Kraszewski. – Warszawa : Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1967. – С. 7 – 8.
10. Kraszewski J. I. Jermola / J. I. Kraszewski. – Warszawa : Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1954. – С. 4.
11. Kraszewski J. I. Ostap Bondarczuk / J. I. Kraszewski. – Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1953. – С. 8.
12. Kraszewski J. I. Ulana / J. I. Kraszewski.

